

УДК 006.91:39(477.41/.42)"195/201"

ЧИБИРАК СВИТЛАНА

кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

CHYBYRAK SVITLANA

a Ph.D. in History, an associate professor at the Documentation Science and Museology Department of the Lesia Ukrainka East European National University

Бібліографічний опис:

Чибирак, С. (2019) Народна метрологія Правобережного Полісся (середина ХХ – початок ХХІ століття). *Народна творчість та етнологія*, 4 (380), 56–66

Chybyrak, S. (2019) Folk Metrology of Right-Bank Polissia (Mid-XXth – Early XXIst Century). *Narodna tvorchist ta etnolohiya [Folk Art and Ethnology]*, 4 (380), 56–66

НАРОДНА МЕТРОЛОГІЯ ПРАВОБЕРЕЖНОГО ПОЛІССЯ (середина ХХ – початок ХХІ століття)

Анотація / Abstract

Народні знання українців, отримані в ході щоденного спостереження за природою, передавалися від покоління до покоління як частина досвіду та добре збереглися в народній пам'яті. До сфери народних знань відносяться раціональні та ірраціональні відомості з народної ботаніки, зоології, метеорології, аграрного календаря, астрономії, а також метрології. Народна метрологія сформувала знання про систему мір, одиниць і способів вимірювання, в основі яких лежить використання частин людського тіла, фізичних властивостей предметів чи певних відомих величин, а також офіційних мір, що були адаптовані до місцевих метрологічних традицій. До народної метрології відносяться міри та способи вимірювання довжини, часу, ваги, площі, об'єму. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. на Правобережному Поліссі, згідно з польовими дослідженнями, частково збереглися знання про народні міри та способи їх використання. Проте варто відзначити, що за свідченнями респондентів розміри народних мір різні, що зумовлено залежністю їх величини від антропологічних особливостей людини чи традиції використання певної міри, тобто народні міри мали відносну величину, допускали можливість похибки. Отримані поліщуками у ХХ ст. математичні знання під час навчання, за допомогою телебачення й радіомережі спричиняють зникнення їх із системи народних мір та способів їх вимірювання, а отже, до втрати локальних особливостей виміру довжини, часу, ваги, площі, об'єму. Відсутність потреби передавати народні метричні знання наступним поколінням, а також широке використання в торгівлі, будівництві, інших сферах діяльності людини метричної системи, яка є зручною в застосуванні, адже легко ділиться на частини, також є причинами зникнення в поліщуків народних метрологічних знань.

Ключові слова: народна міра, довжина, площа, об'єм, вага, орієнтація в часі, поліщуки.

Popular knowledge of Ukrainians, obtained in the process of daily observation on nature and passed from generation to generation as a part of experience are well preserved in the Polischuks memory. The sphere of popular knowledge includes rational and irrational information from folk botany and zoology, meteorology, agrarian calendar, astronomy and metrology.

People's metrology concerns to the knowledge about the system of measures, units and methods of measurement, based on the use of parts of the human body, physical properties of objects or certain known dimensions, as well as official measures adapted to local metrological traditions. National metrology includes measures and methods for length, time, weight, area and volume measuring. According to field materials, knowledge about the people's measures and how to use them is partly preserved in the Right-bank Polissia at the late XXth – early XXIst centuries. However, it is worth noting that in the respondents' narrations the sizes of national measures are different. It is due to the dependence of their value from the anthropological features of a person or the tradition of a certain measure using. That is, people's measures are of relative magnitude, they allow the possibility of error. The Polyschyks' mathematical knowledge obtained in the XX century while studying with the help of television and the radio network has caused the system of folk measures and methods of their measurement to disappear from their everyday life, and, consequently, the loss of local features of the length, time, weight, area and volume measuring. The lack of necessity to convey the folk metric knowledge to the next generations, as well as the widespread use of the metric system in trade, construction and other areas of human activity, which is easy to use, because it can be divided into parts readily, are also the reasons for the Polishchuks folk metrological knowledge disappearance.

Keywords: folk measure, length, area, volume, weight, orientation in time, Polishchuks.

У сучасному інформаційному суспільстві людина втрачає потребу в передачі та засвоєнні народного досвіду. З ужитку поступово зникає щоденне використання набутих знань з народної метеорології, астрономії, а особливо це стосується народної метрології, яка майже повністю витіснена метричною системою. Народна метрологія – це галузь народних знань, що пов'язана з визначенням фізичних параметрів оточуючого світу і предметів, що знаходяться в ньому [6, с. 210]. Також метрологія включає одиниці мір довжини, площі, часу, ваги і об'єму [1, с. 202].

Мета цього дослідження – розглянути зв'язок народних мір, що побутують на Правобережному Поліссі, з офіційними мірами держав, до яких ця територія належала, а також висвітлити стан збереження народних мір у досліджуваному регіоні.

Народна система лінійних мір, якою користувалися в Україні, має антропометричний характер. Вона пов'язана з природним рухом (розведенням пальців, розмахом рук), з окремими частинами людського тіла (ліктем, п'яддю, пальцями, ступнею) чи фізичною силою (на відстань голосу, на відстань кинутого каменя) тощо. Тому в різних народів ці міри були не однаковими (*лікоть давньоримський, лікоть мадьярський*) [5, с. 179].

Основними мірами довжини ще з часів Київської Русі були *лікоть, п'ядь, ступня, сажень* і навіть *крок*. Найпоширенішою

мірою довжини був *локоть*. У Київській Русі він коливався від 38 см до 46 см, залежно від довжини руки людини, і складався із двох *п'ядей* [2, с. 79]. Цей *локоть* дорівнював відстані від ліктьового суглоба до кінця стиснутого кулака. Такого розміру *лікоть* використовувався й на Лівобережному Поліссі до витіснення його офіційною мірою довжини – *аршином*, що відбулося в середині XVII ст. На території Полісся, яке входило до складу Великого князівства Литовського, а потім Польщі, користувалися *литовським ліктем*, який дорівнював 61,6 см. З 1766 року ця міра була узаконена сеймом Польщі як основна одиниця довжини, яка дорівнювала відстані від середини грудної клітки до кінця стиснутого кулака витягнутої руки. *Лікоть* був мірою, яку насамперед використовували для вимірювання полотна та виробів з нього [1, с. 205].

Як свідчать польові матеріали, мешканцям Правобережного Полісся й сьогодні відома давня міра *лікоть*. Наприклад, Ганна Мельник та Ганна Істюк із с. Топільня Лугинського району Житомирської області лише чули про *лікоть*: «Я теж знаю, що міряли ліктьом, а що?» [27]; «Локтем? Локтем, що це ж ми мірали? Певно шось мірали» [26]. Ганна Григор'єва із цього ж села зазначає, що «тканину локтями мірали... Віткав полотно і мерає одцюль да до цього плеча. Оце локоть считаєця... од жмені» [25]. Від кулака до протилежного плеча визначали

лікоть і в с. Возлякове Овруцького району Житомирської області: «Отако полотно витягували. До плеча» [33]. У с. Оленине Камінь-Каширського району Волинської області *ліктєм* називали відстань від правого кулака до лівого плеча, і він мав «біш як метр» [43]. Ганна Істюк із с. Топільня Лугинського району Житомирської області вважає, що *лікоть* дорівнює довжині від плеча до долоні [26].

У с. Повч Лугинського району Житомирської області розмір *ліктя* визначають від середнього пальця до середини грудей. Водночас зауважують, що *лікоть* дорівнює метру: «Локоть – от це метер, от це тако метер» [17]. Крім *ліктя*, у с. Повч розрізняють *полукоть*: «Полукоть – це полуметра», який визначають як відстань від ліктя до середнього пальця [19].

Про те, що *лікоть* досить широко використовувався поліщуками в повсякденному житті, свідчить рядок з весільної пісні, зафіксований у с. Боровне Камінь-Каширського району Волинської області: «Дай міні, матінко, сто локоть полотна, щоб я була у свикрухи рідна дитина» [42].

Цікаві відомості щодо лінійних мір дає Софія Шпак із с. Возлякове Овруцького району Житомирської області, яка наголошує, що один *лікоть* полотна дорівнює одній *губці* (*губі*) полотна: «<...> губка, то мерялі на локоть тако... Оце локоть, це губка одна, одна губка» [34].

Губа – це довжина ниток при снуванні, що дорівнює сумарній відстані між всіма кілочками на снівниці [3, с. 194]: «<...> осьо на стині, там є дилі і тут – це “губка” називається» [31]; «Мірали. І як я сную оце, то я знаю, сколько треба мені губок <...> Там дід заб'є колки і отам, то я вже ходю да <...>» [23]; «Снували і, наприклад, от так на хату, але ми казали “гупка” на його. Стукі-то гупок виткала полотна, стукі-то гупка. Гупкі, а які вони були в довжину тие гупки, то я не знаю. Навемірали, так наприклад, хати колись були до десяти метров, так. Це ж не такіє були хати, як тепер, колись були

довгіє хати – до десяти метров, до це там снували, і це вже вона знає, скульки вона наснувала губок» [29].

Як бачимо, незважаючи на те, що всі жінки знають таку міру, як *губка*, однак сказати, скільки саме ниток ішло на неї або скільки метрів полотна виходило, ніхто не може. Полотно, виткане з однієї *губи* ниток, також називали *губою*, *губкою*. Водночас, залежно від довжини хати, за один раз можна було наснувати на п'ять, а то й на десять *губок* полотна: «Наснувала стук, яка довжина, например, от п'ять метров хата – п'ять метров полотна... Скуко хочте, мона й на десят губок. Да. Було на десять губок – це десят раз тако во ця пряжа» [20]; «Не було не метрув, не аршинов, знають, шо це губка, сколько там треба одрізат, одріжут і усьо» [31]. З однієї *губки* полотна можна було пошити, наприклад, *радюжку* [20].

Поліщуки використовували таку міру довжини, як *аршин*: «Ну, колись аршинами міряли, ну, це то не при мені вже» [9]. *Аршин* – це офіційна російська міра довжини. В Україні вона поширилася в XVII ст. [4, с. 191]. У той час *аршин* дорівнював 28 *дюймам* – 71,12 см [7, с. 102]. Окремі респонденти знають не тільки назву цієї міри, але і приблизний її розмір. Одні з них вважають, що він менший метра: «Ну, колись аршинами міряли, ну, це то не при мені вже. Це воно мені здається, шо аршин менш ніж за метер. Багато менший» [9]; «Аршин? Не метер, не метр, менш. Да. Аршин – менше» [14]; «А тепер метер бульший, а колись був аршин» [25]. На думку Галини Таргонської із с. Осни Лугинського району Житомирської області, він мав 75 см: «Ну, то аршин, кажут, семісят п'ять сантиметров, ну, я точно цього не знаю» [15]. Павло Бовсуновський із с. Бовсуни Лугинського району Житомирської області запам'ятав, що «аршин – восьмідсят сантиметров <...> А в метрі бульш як аршин» [10]. Деякі ж мешканці Правобережного Полісся точно зазначають, що «в метрі – сто сантиметров, а в аршині – семісят один сантиметр» [8].

Ряд респондентів стверджують, що *аршин* і метр – це приблизно одне й те саме: «Це аршини, то це один метр, то в нас кажуть “метр”, а колісь казали “одна аршина» [34]; «Ну, аршин, а не казали “метр”, більшість казали “аршин”. Ну, десь почті так само, як і метр. Такій само завбульшкі» [17]. Трапляються свідчення про те, що *аршин* більший за метр: «<...> більше, по-моєму, як метр <...> Я ж не помню, скікі точно» [19].

Ніна Губінська із с. Будо-Літки Лугинського району Житомирської області від батька знає, що *аршин* складався із *п'ядей*, але з якої кількості, не пам'ятає, позаяк її батько вже користувався «сантиметром»: «То-то ун, ну, вони [батько. – С. Ч.], то балакали ті аршини да п'яді, вони то знали, але <...> батько більшість то тим, сантиметром, міряв» [24].

Як бачимо, чимало інформаторів чули про таку міру, як *аршин*, але рідко хто володіє чіткими знаннями щодо розмірів цієї міри (яка становила 71 см), а також щодо способу її відміряти.

Для вимірювання предметів менших розмірів використовувалася *п'ядь*. Розрізняли *малу* і *велику п'ядь*. *Мала п'ядь* – відстань від кінця великого пальця до вказівного, дорівнює 19 см. *Велика п'ядь* – відстань від великого пальця до мізинця, дорівнює 22–23 см [1, с. 205].

Поліщуки пам'ятають, що *п'яддю* міряли тканину: «Правильно, як тчуть, то п'яддями мірають» [13]. Олександра Хурін із с. Топільня Лугинського району Житомирської області повідомила, що міру *п'ядь* використовують у побуті й тепер: «Я знаю, що оціє п'яді, то міряли оціє фіранки, шо в нас в горошок» [28].

На Правобережному Поліссі *п'ядь*, або *чвертка* [46] (цей термін зумовлений тим, що *п'ядь* становить приблизно $\frac{1}{4}$ частину *аршина*, тобто близько 18 см), являла собою відстань від великого до середнього пальця. У с. Красностав Лугинського району Житомирської області *п'ядь* вимірювали від великого до вказівного пальця [30–31]. Марія

Каменьчук із с. Путиловичі Лугинського району Житомирської області повідомила, що існувало дві *п'яді*: одна мірялась від великого пальця до вказівного, а друга – до середнього [20].

Щодо того, скільки *п'ядей* входить в один метр, то на Правобережному Поліссі знали, що на метр потрібно п'ять *п'ядей* [40]. Софія Шпак із с. Возлякове Овруцького району Житомирської області запевняла, що в метрі шість *п'ядей*: «Шість п'ядей – то метр» [34]. Така думка може бути зумовлена невеликим розміром руки респондентки.

Як бачимо, спільної думки щодо способу вимірювання *п'яддю* в селах Правобережного Полісся немає. Більшість респондентів сходяться на тому, що *п'ядь* – це відстань між великим і середнім пальцями, у зв'язку з цим можемо говорити про особливість поліської *п'яді*, позаяк здебільшого ця міра являла собою відстань між великим і вказівним пальцями або великим і мізинцем.

На Волинському Поліссі була зафіксована така міра довжини, як *цаль* [40], що дорівнювала довжині першої фаланги вказівного пальця і становила приблизно 2,5 см. Поліщуки застосовували в побуті й таку міру довжини, як *чиколотка* [36]. Вона позначала відстань від початку вказівного пальця до другого згину суглоба й дорівнювала близько 4,5 см.

На Правобережному Поліссі використовували й інші лінійні міри, наприклад, *сажень*. Існувала *проста, пряма*, або *махова, сажень* – відстань між витягнутими в обидва боки руками – 177–186 см. Цією мірою вимірювали мотузки, ланцюги, рибальські сітки тощо. Значно більшою була *коса сажень*, яка визначалася відстанню від підшви лівої ноги до кінця середнього пальця витягнутої вгору правої руки [1, с. 180].

Зважаючи на те, що на початку ХХІ ст. народні міри майже зовсім зникли з побуту мешканців Правобережного Полісся, більшості респондентів важко назвати їх величину. Це стосується й *сажня*, одні вважають, що він дорівнює метру: «“Сажні” казали, на метр

казали “сажні” Стукі-то сажнів» [29], інші – півтора метра: «“Сажень” казали. Сажень – це півтора метра» [12]. Олександра Бовсуновська із с. Бовсуни Лугинського району Житомирської області стверджує, що колись цю міру вживали для вимірювання дороги [11].

Метрична система, що є досить легкою для обрахунку, досить швидко замінила значну частину народних мір. Щодо лінійних мір, то практично всі респонденти зазначають, що вже їхні батьки й діди користувалися метром як основною лінійною мірою: «метром мірало» [14]; «То метр був» [32]; «Хто це казав, що метра не було?... При діду було вже це» [10]; «Були метри, метри настоящіє» [35]; «Мерали, кажу, метром» [17].

З інших лінійних мір респонденти пам'ятають *версту* (*верству*): «Да, “верстви” казали» [29]; «Чула-чула, що кажуть так: “дванадцять верств” є» [15]. *Верста* – це російська міра великих відстаней, яка поширилася в Україні у XVIII ст. [4, с. 191]. Величина *версти* змінювалася залежно від кількості *сажнів* у ній (від 500 до 1000) і від величини самого *сажня*. З кінця XVIII ст. до введення метричної системи мір одна *верста* дорівнювала 500 *сажням*, або 1066,8 м [7, с. 275]. І нині, на думку більшості респондентів, *верста* дорівнює приблизно кілометру [30]: «Верства – то це кілометр, на pewno» [35]; «Це кіломитир... верства» [24]; «Це кілометр, колись казали “верст” колішні. Верст, а зараз кажуть “кілометр”» [34]. Дехто не знає розмірів *версти*: «Не знаю чи шо то воно, чи це верств, шо воно означає, чи це кілометр чи це якіє метри, ну, не скажу» [15]. Респонденти пам'ятають, що раніше стояли спеціальні стовпи – *верстувники* [46], якими відміряли рівні відстані між населеними пунктами.

Як уже зазначалося, найдавнішими мірами є ті, які базуються на частинах тіла людини. Серед них можемо назвати *шаг* (*ступень*) – *крок*. Цю давню міру, яку використовували для вимірювання землі, добре пам'ятають респонденти: «Шагами. Шагами <...> Бульшинство ногами» [15]; «Мерали, міряли тими... ступенями. Шагом. А ступень, то це от тако

знов став, та й це так мерали» [18]; «Мерають ногами, ногами змірає десять шагів» [31]. Ганна Дідовська із с. Вигів Коростенського району Житомирської області пам'ятає, що *шагами* міряли ділянку під будівництво хати: «Ну, я це тоже знаю, це ми будували цю хату самі вже, так шагами вимірували. Я знаю скільки там шагів. Вищитали <...> дванадцять подовжніх шагів і п'ять поперечних, а скільки в тому шагу, то я не знаю» [9].

Крім того, існували спеціальні прилади – *крокви* – для вимірювання землі, що мали вигляд великої літери «А». У народі їх ще називали *сажнями*. У них між ніжками було два метри. «Сажня кинув, просчитав скоко палок цих сажнів пройшов, там десять палок, а об'єм – двадцять метрів» [8].

Пам'ятають респонденти й окремі міри площі, а саме – про *десятину*. «А ну-то так говорили, то-то, хто мав десятину, багатший був хадзяїн, а хто вже мав тритину, то вже був бідніший. Десятина, то вже пувгіктара» [39]. «Ну, я сама, знайте, ни знаю ту десятину, скіко-то вона означала, чи-чи може гіктар. Чи скіко вона? То все тими десятинами, все казали, в того тико десятин, а в того тико десятин» [42].

При пошитті одягу взагалі не використовували ніяких мір, а міряли до себе: «Так міряли, ось ти велика, а я мала, то на мене менше одрезають, да. Нечим не міряли» [31]; «До себе прикладали і так дивились, яка довжина» [29]; «<...> например, сорочку наткав того полотна, да сорочку міряєш, то став до долу – це називається став на всей рост. Поміряв тако» [27]; «До себе приміряли. Приміряла, дай яка завдужки, така й робить. Яка завдужки поміряли» [18]; «Як шують, прикладем правильно, міряє, як примерно мущини, <...> як сорочку, то тоже міряє од плечей, да тако до пояса міряє. Прикладає полотно» [21]; «До себе чи там до-до другої приміряє чи як, як шиє» [16]; «Притулив, от така, да й всьо <...> Коліно закриває, значит, а там пудложитса, буде хароша, то це так мірало, а вже як став метер, то вже всьо» [15].

Іноді міряли *на око* або прикладали тканину, призначену на той чи інший виріб, до

вже готової аналогічної речі: «Так одрізували собі, да й усьо. Дивилась на око, якій їй треба. Не було, що це там метер чи півметра, чи повтора – не. Наприклад, ціє рушники, до ціє міраються, ось по два метри рушники» [29].

Мірами ваги були: *фунт* (*хунт*, більшість респондентів вказують, що він становив 400 г) і *пуд* – 16 кг. Так, «пастушки пасли по договору за корову там скоко-то зерна і картошки, там тридцять хунтув. По моєму, у фунті було чотириста грам, то тридцять фунтов, то ето скоко там буде, ну, пуда не буде, еслі пуд – шіснадцять кілограм, так пуда не було» [8]. Важили за допомогою *бізменика* [43].

Вагу вимірювали і через об'єм. Для цього виготовляли спеціальні коробки: «пудова коробка так счіталась. Значить, шо нименше там шіснадцять кілограм должно быть» [8].

Також поліщуки користувалися спеціальними дерев'яними *чвертками*, чи *мірками* (ємності, видовбані зсередини): «мірка, то-то та чвїртка» [42], «чвертки робили самі, ото вже пуд буде» [39], «дві чвїртки» дорівнювали сто кілограмам [49]. Крім того, був дерев'яний *гарниця* на десять кілограм [49], який відрізнявся від *чвертки* наявністю ручки. Також виготовляли бочки для зерна, які вмщали «п'єть метров...», а «метр зерна» – це «два мішкі пшаниці, сто кілограм» [39].

Вимірювали об'єм за допомогою дерев'яних виробів: *відра* – 8–10 л; *цебрика* – 4–5 відер; *конюшка* – *півцебрика* [46]; *гарцик* – близько 1 л. Мірами об'єму був керамічний посуд: «збаночки по літрі були» [39], «а гладішкі, то були і по три, і більші були» [39], «гличик, були таке, шо по літри, були таке шо по дві, були таке шо й по три» [42], «кварти такі були і літрови, і пувлітрови» [39].

Цікавим є спосіб вимірювання урожаю зернових. Так, снопи складали у *копи* по шістдесят штук, клали й *підкіпник* [45] чи *пувкіпку* [49] – по тридцять, а крім того, могли поставити *струпці* [37] – по 10–15; *струпчик* [43], *десяточки* [49] – по 10 снопів; *стрипчики* – по 5 [47].

Для орієнтації в часі поліщуки здебільшого використовували спів півнів, вимірювання

тіні, сходження ранкової та вечірньої зірки, опівночі вважалася глуха ніч. Для орієнтації в часі використовували і спів півнів – «ето когда півні співають, он знають, шо вже розвидняється, то нада гнать» [8], «півень заспіває, крилами лупу-луп один, то ше рано, ше не встает» [39], «перший, то він співає, щитай до він та як-то цілий вже час, а вже другий, то співає коло трох, а вже третій, то коло штирьох» [42].

Удень для орієнтації в часі використовували власну тінь, для цього забивали кілочки: «<...> еслі солнішний день, еслі тінь подойшла сюда, значить це тако й время» [8]. «Раз отако на полі станьте рувно тінь, усьо два часа, пошли на обід» [11], «І вже як прямо, то вже знай, шо половина дне <...> десь уже буде кала часу» [39]. Крім того, щоб визначити котра година, тінь можна було виміряти кроками. «Часов ни було, а був тінь. Тінь міряеш на два. Шагами і вже додому. Ну вже коло дванадцяти» [48]. Два [37] або три [38] кроки вказували на те, що в цей час дванадцята година дня, а «ступань з половиною – вже біля двох годин» [36]. У с. Оленіне Камінь-Каширського району Волинської області казали: «Коник [*тінь*. – С. Ч.] на два ступені – каля дванадцяти» [43]. Вимірювали тінь і за допомогою приставлення п'ятки однієї ноги перед пальцями іншої ноги: «<...> сім ступачків, вже додом треба гнати, ступачок за ступачком <...> – вже десь так кала дванадцяти, може пувпершого буде» [39]. У с. Річиця Ратнівського району Волинської області розповідали, що «як на тіні голови не бачиш», то це вже дванадцята година дня [52].

Крім того, орієнтуватися в часі допомагала худоба: «А худоба тоже ето опридїляла время і день <...> як уже вечоріє, всьо, вона уже ни йде туда вдаль, а вже поварачуваецца і йде назад» [8].

Щодо тривалого часу, то про те, що пройшли окремі часові проміжки, люди орієнтувалися по календарних святах. Так, дату народження запам'ятовували за святом, яке передувало чи наставало після появи дитини: «На Трійці, якраз тогди Трійця була, неділя, і я в неділю родилася, девітнадцятого

червня, о, але ж вона не попадає, вона ж не в числі» [39]. Або ж запам'ятовували, який день тижня був, коли з'явилося немовля: «Навіть і дні знала, в сериду» [42].

За допомогою календарних свят поліщуки знали про зміну сезонів: «як стане Варвара, то стане зима» [42]; «прийшов Петро – да й пройшло тепло» [42]; «Прийшла Ілля – хазяйка я» [40], бо вже всього було вдосталь на городі; про настання періоду розмноження вовків: «Так вот Руздво, да вже геть аж до Вудохрищ звали Свічки, то казали, на Свічках уже вовки збираються, то гудуть» [42].

Говорячи про певний відрізок часу, поліщуки вказують на те, у межах якої держави вони тоді перебували: «За Польщи, в тії ходила [класи в школі. – С. Ч.], вже тут совєтка власть до нас прийшла» [51].

Дні тижня селяни поділяли на «бабські» (середа, п'ятниця, субота, неділя) та «мужські» (понеділок, вівторок, четвер). При цьому поліщуки вірять, що в жіночі дні слід садити рослини жіночого роду (капуста, морква), а в чоловічі – відповідно чоловічого (часник, огірок).

Для орієнтації в часі використовували знання з народної астрономії, тобто знання про місце розташування зірок та сузір'їв: «Вечірня, то вона вже десь тако в годин десять. А це от може де в конці дев'ятого, вже вона сходить, починає» [42]. Середину ночі називали «глуха ніч», яка тривала з дванадцятої до першої години ночі [37]. Звертали увагу і на розташування нічного світила на небі – «Ну, от

місяць же ж той світить, дійшов він тудя, вже ж розбираємося, у яка-то вже буде поре» [39].

Цікавим є поділ місяця на частини, який називають *чвертю*, «як каже, дві неділи пройде, то вже чверть його» [39]. В основному поліщуки виділяють три фази місяця: *молодик / молодий, повня, старий*. Інколи – дві фази: «тако чверть, половина місяця, дві неділи, буде молодого місяця, а там уже старий місяць – дві неділи, ну, його штири неділи всього місяця» [39]. А також виокремлюють час, коли взагалі немає місяця, який називають *межі* [42; 44; 50], *чернець* [43; 49; 52]. Поліщуки вірять, що якщо дитина на *межах* «вродиться, то вже вона буде биздітна» [42]. Подекуди люди з пересторогою ставляться до часу, коли нема місяця, вважаючи, що такого часу ще не було, «як буде чернець, то буде світові кінець» [49].

Як бачимо, у побуті, а також у процесі господарської діяльності збереглася більш точна регламентація часових вимірів, яка базувалася на знаннях про розміщення сонця на небосхилі й вимірюванні довжини тіні, на спостереженнях за домашніми птахами (спів півнів у певні години), та меншою мірою – за зоряним небом.

Таким чином, поліщуки із середини ХХ ст. ще користувалися системою мір довжини, в основі якої було покладено використання частин людського тіла, визначали вагу через об'єм. Але розміри мір та способи їх вимірювання різняться, що вказує на поступову втрату інформації про них, у зв'язку із заміною їх метричною системою.

Список використаних джерел

1. Болтарович З. Е. Народные знания. Болтарович З. Е., Минько Л. И., Мороз Я. А., Федорив О. Р. *Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья*. Минск : Наука и техника, 1987. С. 184–211.
2. Бондаренко Г. В. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни. Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. ун-ту, 1997. 222 с.
3. Веремійчик І. Традиційні знаряддя праці, промисли і ремесла на Волині. Луцьк, 1995. 256 с.

4. Горленко В. Ф. Народні знання, світоглядні уявлення, вірування, мораль. Горленко В. Ф., Наулко В. І. *Культура і побут населення України*. Київ : Либідь, 1991. С. 188–196.
5. Народні знання. *Українське народознавство : навч. посібн.* Київ : Знання, 2006. С. 163–196.
6. Скрипник Г. Народні знання. *Українська минувшина : ілюстрований етнографічний довідник*. Київ : Либідь, 1993. С. 205–214.
7. Український радянський енциклопедичний словник. Київ, 1986. Т. 1. 752 с.

Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф

Ф. Володарка-2012: Матеріали історико-етнографічної експедиції до сіл Володарського і Васильківського районів Київської області (листопад 2012 р.)

8. Спр. С. Чибирак-2. Матеріали, записані в с. Зрайки Володарського району від Дерев'яненко Василя Петровича, 1930 р. н., який народився в с. Черевач Чорнобильського р-ну, в 1986 р. переїхав в с. Зрайки.

Ф. Лугини-2005: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Лугинського, Овруцького та Коростенського районів Житомирської області (липень-серпень 2005 р.)

9. Спр. С. Чибирак-1. Матеріали, записані в с. Вигів Коростенського р-ну від Дідовської Ганни Олександрівни, 1926 р. н.

10. Спр. С. Чибирак-2. Матеріали, записані в с. Бовсуни Лугинського р-ну від Бовсуновського Павла Андрійовича, 1917 р. н.

11. Спр. С. Чибирак-2. Матеріали, записані в с. Бовсуни Лугинського р-ну від Бовсуновської Олександри Олександрівни, 1932 р. н.

12. Спр. С. Чибирак-3. Матеріали, записані в с. Червона Волока Лугинського р-ну від Дякевич Галини Максимівни, 1941 р. н.

13. Спр. С. Чибирак-4. Матеріали, записані в с. Липники Лугинського р-ну від Браждан Галини Степанівни, 1935 р. н.

14. Спр. С. Чибирак-4. Матеріали, записані в с. Липники Лугинського р-ну від Потапчук Єви Яківни, 1910 р. н.

15. Спр. С. Чибирак-5. Матеріали, записані в с. Осни Лугинського р-ну від Таргонської Галини Охрімівни, 1935 р. н.

16. Спр. С. Чибирак-5. Матеріали, записані в с. Осни Лугинського р-ну від Шевчук Надії Семенівни, 1918 р. н.

17. Спр. С. Чибирак-6. Матеріали, записані в с. Повч Лугинського р-ну від Войтюк Марфи Денисівни, 1904 р. н.

18. Спр. С. Чибирак-6. Матеріали, записані в с. Повч Лугинського р-ну від Герасімчук Оксани Омелянівни, 1924 р. н.

19. Спр. С. Чибирак-6. Матеріали, записані в с. Повч Лугинського р-ну від Роговенко Галини Іванівни, 1941 р. н.

20. Спр. С. Чибирак-7. Матеріали, записані в с. Путиловичі Лугинського р-ну від Каменьчук Марії Євтухівни, 1925 р. н.

21. Спр. С. Чибирак-8. Матеріали, записані в с. Запілля Лугинського р-ну від Кравчук Марії Никифорівни, 1926 р. н.

22. Спр. С. Чибирак-8. Матеріали, записані в с. Рудня-Жеревці Лугинського р-ну від Мурги Ганни Захарівни, 1922 р. н.

23. Спр. С. Чибирак-9. Матеріали, записані в с. Будо-Літки Лугинського р-ну від Голуб Євдокії Васиївни, 1920 р. н.

24. Спр. С. Чибирак-9. Матеріали, записані в с. Будо-Літки Лугинського р-ну від Губінської Ніни Степанівни, 1935 р. н.

25. Спр. С. Чибирак-10. Матеріали, записані в с. Топільня Лугинського р-ну від Григор'євої Ганни Максимівни, 1924 р. н.

26. Спр. С. Чибирак-10. Матеріали, записані в с. Топільня Лугинського р-ну від Істюк Ганни Левківни, 1922 р. н.

27. Спр. С. Чибирак-10. Матеріали, записані в с. Топільня Лугинського р-ну від Мельник Ганни Панасівни, 1927 р. н.

28. Спр. С. Чибирак-10. Матеріали, записані в с. Топільня Лугинського р-ну від Хурін Олександри Кіндратівни, 1940 р. н.

29. Спр. С. Чибирак-11. Матеріали, записані в с. Остапи Лугинського р-ну від Применко Ганни Григорівни, 1935 р. н.

30. Спр. С. Чибирак-12. Матеріали, записані в с. Красностав Лугинського р-ну від Горманчук Ганни Сергіївни, 1919 р. н.

31. Спр. С. Чибирак-12. Матеріали, записані в с. Красностав Лугинського р-ну від Цапук Єфросії Дмитрівни, 1919 р. н.

32. Спр. С. Чибирак-13. Матеріали, записані в с. Калинівка Лугинського р-ну від Мельничук Антоніни Савівни, 1930 р. н.

33. Спр. С. Чибирак-14. Матеріали, записані в с. Возякове Овруцького р-ну від Шпак Марії Платонівни, 1937 р. н.

34. Спр. С. Чибирак-14. Матеріали, записані в с. Возякове Овруцького р-ну від Шпак Софії Йосипівни, 1930 р. н.

35. Спр. С. Чибирак-15. Матеріали, записані в с. Рудня-Жеревці Лугинського р-ну від Лепської Олени Миколаївни, 1928 р. н.

Ф. Камінь-Каширський-2012: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Камінь-Каширського та Ратнівського районів Волинської області (липень-серпень 2012 р.)

36. Спр. С. Чибирак-1. Матеріали, записані в с. Нуйно Камінь-Каширського р-ну від Антонюк Олени Степанівни, 1926 р. н.

37. Спр. С. Чибирак-2. Матеріали, записані в с. Поліці Камінь-Каширського р-ну від Мельник Ганни Никодимівни, 1928 р. н.

38. Спр. С. Чибирак-3. Матеріали, записані в с. Пнівне Камінь-Каширського р-ну від Пилицук Єлизавети Мартинівни, 1931 р. н.

39. Спр. С. Чибирак-4. Матеріали, записані в с. Видричі Камінь-Каширського р-ну від Питель Уляни Федорівни, 1935 р. н.

40. Спр. С. Чибирак-5. Матеріали, записані в с. Олександрія Камінь-Каширського р-ну від Денейчук Ганни Давидівни, 1935 р. н.

41. Спр. С. Чибирак-6. Матеріали, записані в с. Величче Ратнівського р-ну від Гайдучик Онисі Яківни, 1932 р. н.

42. Спр. С. Чибирак-7. Матеріали, записані в с. Боровне Камінь-Каширського р-ну від Хмеляр Ірини Остапівни, 1936 р. н.

43. Спр. С. Чибирак-7. Матеріали, записані в с. Оленіне Камінь-Каширського р-ну від Тарасюк Анастасії Карпівни, 1935 р. н.

44. Спр. С. Чибирак-7. Матеріали, записані в с. Оленіне Камінь-Каширського р-ну від Убушко Анастасії Степанівни, 1932 р. н.

45. Спр. С. Чибирак-8. Матеріали, записані в с. Верхи Камінь-Каширського р-ну від Пашук Марії Пилипівни, 1932 р. н.

46. Спр. С. Чибирак-8. Матеріали, записані в с. Верхи Камінь-Каширського р-ну від Шипшелей Ніни Степанівни, 1931 р. н.

47. Спр. С. Чибирак-8. Матеріали, записані в с. Піщане Камінь-Каширського р-ну від Пікуль Параски Василівни, 1932 р. н.

48. Спр. С. Чибирак-8. Матеріали, записані в с. Піщане Камінь-Каширського р-ну від Шпанчук Ольги Степанівни, 1942 р. н.

49. Спр. С. Чибирак-9. Матеріали, записані в с. Сошичне Камінь-Каширського р-ну від Лошик Олени Василівни, 1934 р. н.

50. Спр. С. Чибирак-9. Матеріали, записані в с. Запруддя Камінь-Каширського р-ну від Ненюк Ірини Тимофіївни, 1932 р. н.

51. Спр. С. Чибирак-11. Матеріали, записані в с. Стобихва Камінь-Каширського р-ну від Гривинець Оксани Іванівни, 1929 р. н.

52. Спр. С. Чибирак-13. Матеріали, записані в с. Річиця Ратнівського р-ну від Гордун Марія Іванівна, 1927 р. н., яка народилася в с. Піски Річицькі, з 1949 р. проживає у с. Річиця.

References

1. Boltarovych Z. (1987) Narodnye znaniya [Folk Knowledge]. Boltarovych Z., Minko L., Moroz Ya., Fedoriv O. *Obshchestvennyy, semeynyy byt i dukhovnaya kultura naseleniya Polesya* [Social and Family Life, and Spiritual Culture of the Polissia Populace]. Minsk: Nauka i tekhnika, pp. 184–211.

2. Bondarenko H. (1997) *Spetsialni (dopomizhni) istorichni dystsypliny* [Special (Auxiliary) Sciences of History]. Lutsk: Red.-vyd. vid. Volyn. un-tu, 222 pp.

3. Veremiyshchuk I. (1995) *Tradytsiyni znariaddia pratsi, promysly i remesla na Volyni* [Conventional Implements, Trades and Handicrafts in Volyn]. Lutsk, 256 pp.

4. Horlenko V. (1991) Narodni znannia, svitohliadni uyavlennia, viruvannia, moral [Folk Knowledge, Worldview, Beliefs, and Morals]. Horlenko V., Naulko V. *Kultura i pobut naseleння Ukrainy* [Ukrainian Population's Culture and Mode of Life]. Kyiv: Lybid, pp. 188–196.

5. (2006) Narodni znannia [Folk Knowledge]. *Ukrayinske narodoznavstvo: Navch. posibn.* [Ukrainian Ethnology: A Tutorial]. Kyiv: Znannia, pp. 163–196.

6. Skrypnyk H. (1993) Narodni znannya [Folk Knowledge]. *Ukrayinska mynuvshyna: Iliustrovanyy etnografichnyy dovidnyk* [The Ukrainian Past: An Illustrated Ethnographic Reference Book]. Kyiv: Lybid, pp. 205–214.

7. (1986) *Ukrayinskyy radianskyy entsyklopedychnyy slovnyk* [The Ukrainian Soviet Encyclopedia]. Kyiv, Vol. 1, 752 pp.

Arkhiv Derzhavnogo naukovoogo tsentru zakhystu kulturnoyi spadshchyny vid tekhnohennykh katastrof [State Research Center for Protection of Cultural Heritage from Man-Made Disasters]

F. Volodarka-2012: Materialy istoriko-etnografichnoyi ekspedytsiyi do sil Volodarskoho i Vasykivskoho rayoniv Kyuyivskoyi oblasti (lystopad 2012 r.) [Volodarka-2012 Fund: Materials of the Historical and Ethnographic Expedition to Villages of Volodarka and Vasykiv Districts (Kyiv Region) (November 2012)]

8. Sprava S. Chybyrak-2. Materialy, zapysani v s. Zrayky Volodarskoho rayonu vid Derevyanenko

Vasylya Petrovycha, 1930 r. n., yakyy narodysvia v s. Cherevach Chornobylskoho r-ny, v 1986 r. pereykhav v s. Zrayky [Chybyrak-2 Dossier. Materials recorded in the village of Zrayky (Volodarka District) from Vasyly Petrovych Derevyanenko, b. 1930, born in the village of Cherevach (Chornobyl District) and moved to the village of Zrayky in 1986].

F. Luhyny-2005: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnografichnoyi ekspedytsiyi do Luhynskoho, Ovrutskoho ta Korostenskoho rayoniv Zhytomyrskoyi oblasti (lypen-serpen 2005 r.) [Luhyny-2005 Fund. Materials of the Complex Historical and Ethnographic Expedition to Luhyny, Ovruch, and Korosten Districts (Zhytomyr Region) (July-August 2005)]

9. Spr. S. Chybyrak-1. Materialy, zapysani v s. Vyhiv Korostenskoho r-ny vid Didovskoyi Hanny Oleksandrivny, 1926 r. n. [S. Chybyrak-1 Dossier. Materials recorded in the village of Vyhiv (Korosten District) from Hanna Oleksandrivna Didovska, b. 1926].

10. Spr. S. Chybyrak-2. Materialy, zapysani v s. Bovsunny Luhynskoho r-ny vid Bovsunovskoho Pavla Andriyovycha, 1917 r. n. [S. Chybyrak-2 Dossier. Materials recorded in the village of Bovsunny (Luhyny District) from Pavlo Andriyovych Bovsunovskyy, b. 1917].

11. Spr. S. Chybyrak-2. Materialy, zapysani v s. Bovsunny Luhynskoho r-ny vid Bovsunovskoyi Oleksandry Oleksandrivny, 1932 r. n. [S. Chybyrak-2 Dossier. Materials recorded in the village of Bovsunny (Luhyny District) from Oleksandra Oleksandrivna Bovsunivska, b. 1932].

12. Spr. S. Chybyrak-3. Materialy, zapysani v s. Chervona Voloka Luhynskoho r-ny vid Diakevych Halyny Maksymivny, 1941 r. n. [S. Chybyrak-3 Dossier. Materials recorded in the village of Chervona Voloka (Luhyny District) from Halyna Maksymivna Diakevych, b. 1941].

13. Spr. S. Chybyrak-4. Materialy, zapysani v s. Lypnyky Luhynskoho r-ny vid Brazhdan Halyny Stepanivny,

1935 r. n. [S. *Chybyrak-4* Dossier. Materials recorded in the village of Lypnyky (Luhyny District) from Halyna Stepanivna Brazhdan, b. 1935].

14. Spr. S. Chybyrak-4. Materialy, zapysani v s. Lypnyky Luhynskoho r-nu vid Potapchuk Yevy Yakivny, 1910 r. n. [S. *Chybyrak-4* Dossier. Materials recorded in the village of Lypnyky (Luhyny District) from Yeva Yakivna Potapchuk, b. 1910].

15. Spr. S. Chybyrak-5. Materialy, zapysani v s. Osny Luhynskoho r-nu vid Tarhonskoyi Halyny Okhrimivny, 1935 r. n. [S. *Chybyrak-5* Dossier. Materials recorded in the village of Osny (Luhyny District) from Halyna Okhrimivna Tarhonska, b. 1935].

16. Spr. S. Chybyrak-5. Materialy, zapysani v s. Osny Luhynskoho r-nu vid Shevchuk Nadiyi Semenivny, 1918 r. n. [S. *Chybyrak-5* Dossier. Materials recorded in the village of Osny (Luhyny District) from Nadiya Semenivna Shevchuk, b. 1918].

17. Spr. S. Chybyrak-6. Materialy, zapysani v s. Povch Luhynskoho r-nu vid Voytiuk Marfy Denysivny, 1904 r. n. [S. *Chybyrak-6* Dossier. Materials recorded in the village of Povch (Luhyny District) from Marfa Denysivna Voytiuk, b. 1904].

18. Spr. S. Chybyrak-6. Materialy, zapysani v s. Povch Luhynskoho r-nu vid Herasimchuk Oksany Omelianivny, 1924 r. n. [S. *Chybyrak-6* Dossier. Materials recorded in the village of Povch (Luhyny District) from Oksana Omelianivna Herasimchuk, b. 1924].

19. Spr. S. Chybyrak-6. Materialy, zapysani v s. Povch Luhynskoho r-nu vid Rohovenko Halyny Ivanivny, 1941 r. n. [S. *Chybyrak-6* Dossier. Materials recorded in the village of Povch (Luhyny District) from Halyna Ivanivna Rohovenko, b. 1941].

20. Spr. S. Chybyrak-7. Materialy, zapysani v s. Putylovychi Luhynskoho r-nu vid Kamenchuk Mariyi Yevtukhivny, 1925 r. n. [S. *Chybyrak-7* Dossier. Materials recorded in the village of Putylovychi (Luhyny District) from Mariya Yevtukhivna Kamenchuk, b. 1925].

21. Spr. S. Chybyrak-8. Materialy, zapysani v s. Zapillia Luhynskoho r-nu vid Kravchuk Mariyi Nykyforivny, 1926 r. n. [S. *Chybyrak-8* Dossier. Materials recorded in the village of Zapillia (Luhyny District) from Mariya Nykyforivna Kravchuk, b. 1926].

22. Spr. S. Chybyrak-8. Materialy, zapysani v s. Rudnia-Zherevtsi Luhynskoho r-nu vid Murhy Hanny Zakharivny, 1922 r. n. [S. *Chybyrak-8* Dossier. Materials recorded in the village of Rudnia-Zherevtsi (Luhyny District) from Hanna Zakharivna Murha, b. 1922].

23. Spr. S. Chybyrak-9. Materialy, zapysani v s. Budo-Litky Luhynskoho r-nu vid Holub Yevdokiiyi Vasylivny, 1920 r. n. [S. *Chybyrak-9* Dossier. Materials recorded in the village of Budo-Litky (Luhyny District) from Yevdokiya Vasylivna Holub, b. 1920].

24. Spr. S. Chybyrak-9. Materialy, zapysani v s. Budo-Litky Luhynskoho r-nu vid Hubinskoyi Niny Stepanivny, 1935 r. n. [S. *Chybyrak-9* Dossier. Materials recorded in the

village of Budo-Litky (Luhyny District) from Nina Stepanivna Hubinska, b. 1935].

25. Spr. S. Chybyrak-10. Materialy, zapysani v s. Topilnia Luhynskoho r-nu vid Hryhoryevoyi Hanny Maksymivny, 1924 r. n. [S. *Chybyrak-10* Dossier. Materials recorded in the village of Topilnia (Luhyny District) from Hanna Maksymivna Hryhoryeva, b. 1924].

26. Spr. S. Chybyrak-10. Materialy, zapysani v s. Topilnia Luhynskoho r-nu vid Istiuk Hanny Levkivny, 1922 r. n. [S. *Chybyrak-10* Dossier. Materials recorded in the village of Topilnia (Luhyny District) from Hanna Levkivna Istiuk, b. 1922].

27. Spr. S. Chybyrak-10. Materialy, zapysani v s. Topilnia Luhynskoho r-nu vid Melnyk Hanny Panasivny, 1927 r. n. [S. *Chybyrak-10* Dossier. Materials recorded in the village of Topilnia (Luhyny District) from Hanna Panasivna Melnyk, b. 1927].

28. Spr. S. Chybyrak-10. Materialy, zapysani v s. Topilnia Luhynskoho r-nu vid Khurin Oleksandry Kindrativny, 1940 r. n. [S. *Chybyrak-10* Dossier. Materials recorded in the village of Topilnia (Luhyny District) from Oleksandra Kindrativna Khurin, b. 1940].

29. Spr. S. Chybyrak-11. Materialy, zapysani v s. Ostapy Luhynskoho r-nu vid Prymenko Hanny Hryhorivny, 1935 r. n. [S. *Chybyrak-11* Dossier. Materials recorded in the village of Ostapy (Luhyny District) from Hanna Hryhorivna Prymenko, b. 1935].

30. Spr. S. Chybyrak-12. Materialy, zapysani v s. Krasnostav Luhynskoho r-nu vid Hormanchuk Hanny Serhiyivny, 1919 r. n. [S. *Chybyrak-12* Dossier. Materials recorded in the village of Krasnostav (Luhyny District) from Hanna Serhiyivna Hormanchuk, b. 1919].

31. Spr. S. Chybyrak-12. Materialy, zapysani v s. Krasnostav Luhynskoho r-nu vid Tsapuk Yefrosiyi Dmytrivny, 1919 r. n. [S. *Chybyrak-12* Dossier. Materials recorded in the village of Krasnostav (Luhyny District) from Yefrosiya Dmytrivna Tsapuk, b. 1919].

32. Spr. S. Chybyrak-13. Materialy, zapysani v s. Kalynivka Luhynskoho r-nu vid Melnychuk Antoniy Savivny, 1930 r. n. [S. *Chybyrak-13* Dossier. Materials recorded in the village of Kalynivka (Luhyny District) from Antonina Savivna Melnychuk, b. 1930].

33. Spr. S. Chybyrak-14. Materialy, zapysani v s. Vozliakove Ovrutskoho r-nu vid Shpak Mariyi Platonivny, 1937 r. n. [S. *Chybyrak-14* Dossier. Materials recorded in the village of Vozliakove (Ovruch District) from Mariya Platonivna Shpak, b. 1937].

34. Spr. S. Chybyrak-14. Materialy, zapysani v s. Vozliakove Ovrutskoho r-nu vid Shpak Sofiyi Yosypivny, 1930 r. n. [S. *Chybyrak-14* Dossier. Materials recorded in the village of Vozliakove (Ovruch District) from Sofiya Yosypivna Shpak, b. 1930].

35. Spr. S. Chybyrak-15. Materialy, zapysani v s. Rudnia-Zherevtsi Luhynskoho r-nu vid Lepskoyi Oleny Mykolayivny, 1928 r. n. [S. *Chybyrak-15* Dossier. Materials recorded in the village of Rudnia-Zherevtsi

(Luhyny District) from Olena Mykolayivna Lepska, b. 1928].

F. Kamin-Kashyrskyy-2012: Materialy kompleksnoyi istoriko-etnohrafichnoyi ekspedytseyi do Kamin-Kashyrskoho ta Ratnivskoho rayoniv Volynskoyi oblasti (lypen-serpen 2012 r.)
[Kamin-Kashyrskyy-2005 Fund. Materials of the Complex Historical and Ethnographic Expedition to Kamin-Kashyrskyy and Ratne Districts (Volyn Region) (July-August 2012)]

36. Spr. S. Chybyrak-1. Materialy, zapysani v s. Nuyno Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Antoniuk Oleny Stepanivny, 1926 r. n. [S. *Chybyrak-1* Dossier. Materials recorded in the village of Nuyno (Kamin-Kashyrskyy District) from Olena Stepanivna Antoniuk, b. 1926].

37. Spr. S. Chybyrak-2. Materialy, zapysani v s. Polytsi Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Melnyk Hanny Nykodymivny, 1928 r. n. [S. *Chybyrak-2* Dossier. Materials recorded in the village of Polytsi (Kamin-Kashyrskyy District) from Hanna Nykodymivna Melnyk, b. 1928].

38. Spr. S. Chybyrak-3. Materialy, zapysani v s. Pnivne Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Pylypchuk Yelyzavety Martynivny, 1931 r. n. [S. *Chybyrak-3* Dossier. Materials recorded in the village of Pnivne (Kamin-Kashyrskyy District) from Yelyzaveta Martynivna Pylypchuk, b. 1931].

39. Spr. S. Chybyrak-4. Materialy, zapysani v s. Vydrychi Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Pytel Uliany Fedorivny, 1935 r. n. [S. *Chybyrak-4* Dossier. Materials recorded in the village of Vydrychi (Kamin-Kashyrskyy District) from Uliana Fedorivna Pytel, b. 1935].

40. Spr. S. Chybyrak-5. Materialy, zapysani v s. Oleksandriya Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Deneychuk Hanny Davydivny, 1935 r. n. [S. *Chybyrak-5* Dossier. Materials recorded in the village of Oleksandriya (Kamin-Kashyrskyy District) from Hanna Davydivna Deneychuk, b. 1935].

41. Spr. S. Chybyrak-6. Materialy, zapysani v s. Velymche Ratnivskoho r-nu vid Hayduchuk Onysi Yakivny, 1932 r. n. [S. *Chybyrak-6* Dossier. Materials recorded in the village of Velymche (Ratne District) from Onysia Yakivna Hayduchuk, b. 1932].

42. Spr. S. Chybyrak-7. Materialy, zapysani v s. Borovne Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Khmeliar Iryny Ostapivny, 1936 r. n. [S. *Chybyrak-7* Dossier. Materials recorded in the village of Borovne (Kamin-Kashyrskyy District) from Iryna Ostapivna Khmeliar, b. 1936].

43. Spr. S. Chybyrak-7. Materialy, zapysani v s. Olenyne Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Tarasiuk Anastasiyi Karpivny, 1935 r. n. [S. *Chybyrak-7* Dossier. Materials recorded in the

village of Olenyne (Kamin-Kashyrskyy District) from Anastasiya Karpivna Tarasiuk, b. 1935].

44. Spr. S. Chybyrak-7. Materialy, zapysani v s. Olenyne Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Ubushko Anastasiyi Stepanivny, 1932 r. n. [S. *Chybyrak-7* Dossier. Materials recorded in the village of Olenyne (Kamin-Kashyrskyy District) from Anastasiya Stepanivna Ubushko, b. 1932].

45. Spr. S. Chybyrak-8. Materialy, zapysani v s. Verkhy Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Pashchuk Mariyi Pylypivny, 1932 r. n. [S. *Chybyrak-8* Dossier. Materials recorded in the village of Verkhy (Kamin-Kashyrskyy District) from Mariya Pylypivna Pashchuk, b. 1932].

46. Spr. S. Chybyrak-8. Materialy, zapysani v s. Verkhy Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Shypshely Niny Stepanivny, 1931 r. n. [S. *Chybyrak-8* Dossier. Materials recorded in the village of Verkhy (Kamin-Kashyrskyy District) from Nina Stepanivna Shypshely, b. 1931].

47. Spr. S. Chybyrak-8. Materialy, zapysani v s. Pishchane Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Pykul Parasky Vasylivny, 1932 r. n. [S. *Chybyrak-8* Dossier. Materials recorded in the village of Pishchane (Kamin-Kashyrskyy District) from Paraska Vasylivna Pykul, b. 1932].

48. Spr. S. Chybyrak-8. Materialy, zapysani v s. Pishchane Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Shpanchuk Olhy Stepanivny, 1942 r. n. [S. *Chybyrak-8* Dossier. Materials recorded in the village of Pishchane (Kamin-Kashyrskyy District) from Olha Stepanivna Shpanchuk, b. 1942].

49. Spr. S. Chybyrak-9. Materialy, zapysani v s. Soshychne Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Loshyk Oleny Vlasivny, 1934 r. n. [S. *Chybyrak-9* Dossier. Materials recorded in the village of Soshychne (Kamin-Kashyrskyy District) from Olena Vlasivna Loshyk, b. 1934].

50. Spr. S. Chybyrak-9. Materialy, zapysani v s. Zapruddia Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Neniuk Iryny Tymofiyivny, 1932 r. n. [S. *Chybyrak-9* Dossier. Materials recorded in the village of Zapruddia (Kamin-Kashyrskyy District) from Iryna Tymofiyivna Neniuk, b. 1932].

51. Spr. S. Chybyrak-11. Materialy, zapysani v s. Stobykhva Kamin-Kashyrskoho r-nu vid Hryvynets Oksany Ivanivny, 1929 r. n. [S. *Chybyrak-11* Dossier. Materials recorded in the village of Stobykhva (Kamin-Kashyrskyy District) from Oksana Ivanivna Hrynevets, b. 1929].

52. Spr. S. Chybyrak-13. Materialy, zapysani v s. Richytsia Ratnivskoho r-nu vid Hordun Mariyi Ivanivny, 1927 r. n., yaka narodylasia v s. Pisky Richytski, z 1949 r. prozhyvaye u s. Richytsya. [S. *Chybyrak-13* Dossier. Materials recorded in the village of Richytsia (Ratne District) from Mariya Ivanivna Hordun, b. 1927, born in the village of Pisky Richytski, since 1949 resides in the village of Richytsia].